

Dubrovačka služba zaštite spomenika kroz stoljeća

Nodari, Maja

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 421 - 424**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:212751>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Dubrovačka služba zaštite spomenika kroz stoljeća

Smisao i cilj sudjelovanja na Kongresu osvjetljavanje je i spoznavanje ukupnosti struke kroz segment razvoja i postupaka zahtjevne profesije konzervatorskog posla te svojevršna revizija djelovanja unutar konzervatorske prakse, i u znanstveno-istraživačkom i u empirijskom smislu, na dubrovačkom primjeru.

Dubrovnik je, pak, s cijelim svojim teritorijem, nesumnjivo značajna dionica u promišljanju zaštitarske službe i kao povijesno-umjetničke discipline, jer je taj dio naše struke uključen u okvire (tijekove i prijepore) ne samo nacionalne, već i europske konzervatorske misli.

Dakako da bi ovakvi prikazi trebali služiti i u svrhu afirmacije konzervatorske profesije, neovisno radi li se o uspješnim pothvatima ili o onima koji to nisu, no ujedno evidentiraju pogreške, pa rasprava o njima može rezultirati otklanjem budućih promašaja.

Dubrovačko urbano tkivo sa svom svojom okolicom, kao dijelom svoje definicije, posebice u vrijeme rasta i zaokruživanja teritorija Dubrovačke Republike, nastajalo je smisleno i planski, poštujući potrebe gospodarskih razvojnih tokova, sigurnosno-političkih datosti, graditeljsko-estetskih uvjetovanosti, uvažavajući omjer mogućnosti i htijenja, cijeneći kodeks ponašanja u korist općeg dobra.

Graditeljski čin bio je u skladu s društvenim svjetonazorima, između ostaloga i čin kulturnog samoodređenja u ondašnjici i budućnosti. O tome svjedoči niz odredbi dubrovačkog Statuta iz 1272., posebice od 14. st. izlazak »na teren« kneza i Maloga vijeća za svaku gradnju što je graničila s općinskom ulicom, dakle javnim prostorom. Za prekršitelje je određivana kazna, a nepropisno izgrađeno smatralo se nepostojećim.¹

Takvo »prostorno planiranje«, utemeljeno na čvrstoj i pouzdanoj viziji, rezultiralo je urbanističkim skladom ne samo Dubrovnika u zidinama, već cjelokupnog njegovog mišljenog, reguliranog i planiranog teritorija.²

Po mnogim primjerima zabilježenim u arhivskim dokumentima, dijelom zbog poslovične štedljivosti, opreznosti prema novinama dubrovačke vlade, no ipak u umjerenom dosluhu s vremenom, kroz povijest nastajanja dubrovačkih urbanističko-arhitektonskih ostvarenja moguće je pratiti neku vrst »konzervatorskih« nastojanja od sredine 16. st. u smislu čuvanja stečenog i dosegnutog.³

Od mnogih primjera zabilježenih u arhivskim spisima, u ovoj se prigodi navode tek pojedini, ključni ili zorni za određeno vremensko ili stilsko razdoblje.

Navodi se najprije renesansni »slučaj« iz 1556. g., kada je dubrovački nadbiskup Lodovico Beccadelli uputio molbu Vladi da se dade porušiti stara Crkvica sv. Spasa in Pallude (u močvari) sučelice Kneževu dvoru, s motivacijom da je neugledna.⁴ Vlada nije uvažila nadbiskupovu želju ni argumentaciju za uklanjanje crkvice u tom dijelu grada, jer se ona iznova spominje u oporuci Miha Mioša 1592.⁵

Ovaj primjer slijede poslijepotresni primjeri iz 17./18. st., odnosno kontroliranje građevinskih zahvata u Gradu nakon Velike trešnje 1667.

Franjevačka Crkva Male braće stradala je u katastrofalnom potresu 1667., nakon čega slijedi barokizacija crkve, no tlocrtni gabarit crkve ostaje nepromijenjen u srednjovjekovnoj urbanističkoj matrici Grada. Što se visinskog gabarita tiče, povišen je za cca 40 cm, o čemu svjedoči cijeli sačuvani niz slijepih arkadica na zvoniku crkve, pronađenih kao rezultat nedavnih istražnih radova.⁶ Prostorna i urbanistička koncepcija u potpunosti je poštovana.

Renesansna ladanjska cjelina obitelji Gučetić u Trstenome također je doživjela poslijepotresne intervencije. Nakon trešnje umnogome se mijenja situacija u toj unikatnoj graditeljsko-hortikulturnoj cjelini. Ali, iako današnja ladanjska kuća nije izvorna u svim pojedinostima, zadržala je skromnost svog prvotnog volumena i obrisa, poglavito u odnosu na tlocrtni i visinski gabarit, pa položajem i mjerilom svjedoči o izuzetnom prvotnom odnosu perivoj — ljetnikovac.

Vrijeme kasnog baroka, tj. klasicizma, donosi primjer ostvarenja monumentalne palače Mata Sorga na Placi 1801. g. na sjevernoj strani glavne dubrovačke ulice, s portalom u ulici Petilovrijenci. Podignuta na mjestu srušene Crkve sv. Petra, Andrije i Lovrjenca,⁷ uvažavajući povijesnu formu Dubrovnika, palača u ekskluzivnom središtu grada uz povišeni visinski gabarit svjedoči o uvođenju klasicizma u lokalnu arhitekturu, koji se javlja istodobno s barokom, najprije u opremi unutrašnjih prostora,⁸ kasnije i na pročeljima.

Padom Dubrovačke Republike i okupacijom Grada, najprije od Francuza, potom Austrije, promjenom ustroja i načina života, a i zbog nemara lokalne administracije, prestaju se po-

štivati strogi propisi i urbanističke odredbe dokinute Republike pa prevladava osobni nad općim interesom. Unatoč tom i takvom vremenu, nazorima i stvarnosti, a Dubrovnik je do 1886. bio smatran naoružanom tvrđavom, pa su se tako dobrim dijelom sačuvale njegove zidine i utvrde, služba za zaštitu spomenika organizira se od sredine 19. st. djelovanjem državnih ustanova i komisija koje obavljahu popravak i nadzirahu postupak očuvanja pojedinih spomenika kao javnih dobara. Inače, u Beču je 1856. osnovana Centralna komisija za istraživanje i čuvanje historijskih spomenika.

Sukladno velikom broju devastacija naslijeđenog graditeljskog blaga i otuđivanja umjetnina, u prilikama općeg osiromašenja u Dubrovniku i njegovoj okolici budi se ljubav i svijest građanstva za povijesne stečevine i njihovo održavanje, a u okviru općeg ponosa, ali i nostalgije za slavnom prošlošću.⁹

Ta probuđena pozitivna energija urodit će i određenim plodovima, a medijski potpomognuta od malobrojnih zanesešnjaka senzibilizirat će javnost i njen osjećaj za baštinu.

Nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije u Dubrovniku se 1919. osniva Nadleštvo za umjetnost i spomenike. Prvi konzervator bio je slikar Marko Murat. Intervencija, odnosno adaptacija na palači Ranjina sučelice Kneževu dvoru, svjedoči o nepoštovanju volje konzervatora Marka Murata.¹⁰

No, uza svu dobru volju Nadleštvo ne postiže željene učinke, ponajprije zbog neumjesnih težnji vremena za »uljepšavanjem«, prodorom turizma i prijetećeg krivog shvaćanja značenja spomenika te poglavito zbog nepostojanja zakona o njihovoj zaštiti. Jedan od konzervatora toga doba bio je i poznati povjesničar umjetnosti i duhovni mecena Kosta Strajnić.

Nakon Drugog svjetskog rata, kada se zakonski organizira služba, Dubrovnik je sa svojim područjem bio u nadležnosti Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju iz Splita do 1960., pod vodstvom izuzetnog istraživača, znanstvenika i konzervatora, akademika Cvite Fiskovića. Tada se provode prva popisivanja, pa i zahvati na očuvanju spomenika i zbirki, a uključuje se i širi krug ljudi, kao što su bili povjesničar dr. Vinko Foretić, prof. Božo Glavić, dr. Frano Kesterčanek i drugi.

Iznimno je važna uloga Lukše Beritića, pomorskog strojara, entuzijasta i zaljubljenika u spomenike svog zavičaja, koji je 1947. g. imenovan počasnim konzervatorom, a ostavio je neizbrisive tragove u zbrinjavanju i znanstvenoj obradi dubrovačke baštine.

Za dio spomeničkog graditeljskog naslijeđa, posebice fortifikacije, uzorno se brine Društvo prijatelja dubrovačke baštine koje je 1952. g. utemeljila grupa entuzijasta na čelu s Lukšom Beritićem. Dug je popis sustavnog rada Društva na zaštiti i očuvanju baštine — od dubrovačkih i stonskih zidina, tvrđave Sokol, predutvrde Revelin, zgrade bratovštine Rozarijo, gradskih fontana, luže, zvonika, brige za održavanje urbane opreme (pločnici, ferali, ograde...) do učestalih popravaka Orlandova mača. Marnim radom, ali i primjerom samofinanciranja (to je spomenička renta!) Društvo novac

ubran od spomenika ulaže u spomenike, a svaki njegov član postaje, uvjetno rečeno, inspektorom, uočava nedostatke i predlaže poboljšanja. Tijekom pola stoljeća postojanja, volonterskim radom, uz svoje stručne službe pod institucionalnim konzervatorskim nadzorom, uz organizaciju javnih tribina, kao i izdavačkom djelatnošću — ono uživa ugled i predstavlja probrani uzorak javnog mnijenja.

U sklopu opće reorganizacije službe zaštite, 26. travnja 1960. g., na temelju čl. 38. Općeg zakona o zaštiti spomenika, Narodni odbor općine Dubrovnik donosi rješenje o osnivanju Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku kao samostalne ustanove pod vodstvom Dubravke Beritić, dugo godina jedinog konzervatora tog Zavoda, koja učvršćuje službu.

1971. g. Skupština općine Dubrovnik donijela je u suglasnosti sa Zavodom za zaštitu spomenika kulture odluku da taj Zavod skrbi i o zaštiti prirode dubrovačkog područja (valjalo bi usporediti današnju situaciju!).

Od samog početka uloga Zavoda za zaštitu spomenika u funkciji je rekognosciranja terena, istraživanja izuzetno guste mreže spomenika diljem dubrovačkog teritorija, njihove valorizacije, posebno zaštite, kao i širenja svijesti o potrebi očuvanja spomenika, njihova značenja i vrijednosti, ne samo u okviru lokalne, već i svjetske naslijeđene baštine.

Pritom se uspostavlja suradnja s Institutom za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prema osmišljenim programima prof. dr. Milana Preloga i njegovih ekipa u kojima izrasta veći broj vrsnih istraživača.¹¹

U Prelogovo vrijeme, koje je Dubrovniku vizionarski podarilo zavidnu razinu konzervatorske dokumentacije, Dubrovnik je bio nacionalni projekt. A danas?

Uvažavajući uspjehe znanstvene i dokumentacijske obrade Dubrovnika i organičkog mu teritorija, posebice zbog očuvanosti povijesne jezgre, Dubrovniku je 1976. dodijeljena Zlatna medalja Europskog savjeta za zaštićena područja.

15. travnja 1979. grad i njegovu okolicu, inače seizmički vrlo izložene, pogodio je jak potres. Ta silovita elementarna nepogoda znatno je oštetila i narušila spomenički fond, pa se u obradu uključuje Sveučilište u Zagrebu, posebice Arhitektonsko-građevinski fakultet, izradom temeljnih analiza štete.

Za njihovo otklanjanje 1979. je osnovan poseban Zavod za obnovu Dubrovnika, a novčana sredstva osigurana su i posebnim Zakonom o obnovi Dubrovnika. U takvom odnosu zaštitarski potencijal Zavoda za zaštitu iz Dubrovnika i istraživači iz Instituta za povijest umjetnosti iz Zagreba u suradničkom su odnosu pri nadasve odgovornom i zahtjevnom poslu poslijepotresne obnove Grada, uz sudjelovanje mnogih drugih vanjskih suradnika.

Te iste, 1979. g., grad Dubrovnik, spomeničko i kulturno dobro najviše kategorije, uvršten je na listu svjetske kulturne baštine, pa tako Dubrovnik postaje UNESCO-vim šticičnikom pod režimom dugoročne obnove od potresa, koja ni do danas nije završila.

Takva povijesna gradska jezgra 1991. na pragu je još jedne kataklizme, ovaj put ne elementarne, već prouzročene ljudskom pohlepom i zavišću, a više od svega brutalnošću. Dubrovnik je od rujna 1991. do završetka ratnih operacija kontinuirano izložen udarima vojne srpsko-crnogorske agresije pa je tada, između svega ostaloga, oštećeno 69% graditeljskog fonda povijesne cjeline Dubrovnika *intra muros* izuzetne vrijednosti i time je nanesena neprocjenjiva šteta svom urbanom, ruralnom i prirodnom okolišu.

Ta je činjenica u sustavnom osmišljavanju daljnje zaštite i obnove, slijedom promjena društveno-političkog i gospodarskog ustroja Republike Hrvatske, nalagala određene promjene u politici i metodologiji ne samo očuvanja baštine, nego i preobražaja života jednog svjetski poznatog i valoriziranog povijesnog grada.

Reorganizacijom djelatnosti u novoj državi Hrvatskoj, dubrovački je Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode najprije zasebno sjedište Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine pod vodstvom prof. dr. Igora Fiskovića. U to se vrijeme zaštita i obnova graditeljske baštine provodi u smislu pojačane zauzetosti na sređivanju i upotpunjavanju dokumentacije kao temelja ispravnog metodološkog pristupa — vrednovanju, zaštiti i obnovi spomeničke jedinice i podlozi za njenu pravnu zaštitu. Uz arheološka i konzervatorska istraživanja, na temelju znanstvenih metoda proširuje se djelatnost te se 1993. osniva Restauratorska radionica, a posebice se razvija međunarodna suradnja, izložbena i izdavačka djelatnost. Edicije s tekstovima i dokumentacijskim materijalom pisani su trag istraživačkog rada dubrovačkih zaštitara.

Od 1996. zaštitarska je služba u krilu Ministarstva kulture kao Uprava za zaštitu kulturne baštine (nema više prirodne). Dubrovački ogranak naziva se Konzervatorski odjel u Dubrovniku.

I eto nas, do današnjih dana! Umjesto zaključka, niz je pitanja proizašlih iz iskustva konzervatorske prakse:

Kakav je status povjesničara umjetnosti konzervatora? Zašto ta profesija kao dio struke uživa najmanji ugled?

Kulturno je dobro adekvatno zaštićeno samo adekvatnom kvalifikacijom stručnjaka — konzervatorski posao ubraja se u sferu intelektualnoga, a djelatnost počiva na ljudskom potencijalu. Zašto su onda današnji hrvatski konzervatori svedeni na razinu običnih činovnika?

Zašto tako stidljivo zaživljava razvoj i praksa znanstveno-istraživačke obrade spomeničkog fonda kad se zna da jedino interakcija znanost — kulturno dobro daje primjerene rezultate?

Zašto monopol politike tako degradirajuće djeluje na struku, a to hoće reći na jedino što nam je preostalo: prostor?

Zašto se ne obnovi ili iznova ne konstituiraju Hrvatsko konzervatorsko društvo?

Zašto se o našim spomenicima, poglavito u elektronskim i ostalim medijima, čuje i sluša samo u ekscenim situacijama?

Konzervator odnosom prema poslu stvara i gradi (ili ruši) ugled, i to je vrlo osoban proces sukladan njegovu potencijalu, znanju i pristupu. No ipak, zašto se više ne čini na afirmaciji profesije, njena digniteta i priznanja statusa?

Ovdje ni pitanjima ni tekstu nije kraj. Dopisivat će mu svaka nova godina, odnosno spomenik koji bude zbrinut po više ili manje kreativnoj interpretaciji, krajnjem cilju znanosti i struke, opisane kao umijeće duga pamćenja.

Bilješke

1
Državni arhiv u Dubrovniku, Liber omnium reformationum civitatis Ragusii, pag. XII. cap. VI.

2
Statut grada Dubrovnika 1272. (Liber statutorum civitatis Ragusii, compositus anno 1272.), prijevod na hrvatski, Dubrovnik, 1990., knjiga V., str. 162-173.
Peta knjiga te odredbe VI. i VIII. knjige kodificiraju cjelinu odredbi o izgradnji grada i očuvanju okoline.

3
L. Beritić, O zaštiti spomenika u Dubrovniku kroz stoljeća, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture*, knj. X/1959., str. 195-211.

4
Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), Cons. Rog. 53, f. 219 v.

5
DAD, Testamen., 48, 206-210, u opširnoj oporuci, među legatima navodi se i sljedeće: (...) preporučio je svećeničkim bratstvima sv. Roka i sv. Antuna da pomažu njegove nasljednike i da daju služiti mise u nekim crkvama, među njima i u Crkvi sv. Spasa »prema Dvoru«, u kojoj su Antunini do prije deset godina obavljali pobožnosti. (...)

6
Konzervatorski odjel u Dubrovniku započeo je s istražnim radovima 1995. g., nakon devastirajućih ratnih razaranja sklopa. Obnova zapadnog krila Franjevačkog samostana Male braće još je u tijeku.

7
Crkvice sv. Petra, sv. Andrije i sv. Lovrjenca, izgrađena 1363., srušena u potresu 1667. pa obnovljena, da bi 1801. kao trošna bila porušena.

8
Barokna palača Chersa u ulici Od Sigurate 1, danas zgrada Dubrovačkih ljetnih igara, iskazuje u uređenju unutrašnjosti snažne klasičističke odlike.

9
nav. dj. (3), str. 196.: (...) sve su crkve unutar grada, osim Katedrale, Crkve sv. Vlaha, te malih crkvice Domino, Sveti Josip i Sigurata, bile pretvorene u vojne magazine.

10
Adaptacijom palače Ranjina za namjenu Prve hrvatske štedionice u Zagrebu, podružnica Dubrovnik, 1928.-1931. g. dokinuto je, između ostaloga, raskošno stubište kasnobarokne palače, o čemu vidi u: DAD, serija Općina Dubrovnik, Građevinski planovi, godina 1928., kutija 97., akt adaptacije zgrade za Prvu hrvatsku štedionicu u Zagrebu, podružnica Dubrovnik, spis br. 4655/28.
Temeljem rezultata istražnih radova koje je vodio Konzervatorski odjel u Dubrovniku 1995. te detaljnih konzervatorskih smjernica,

palača Ranjina rekonstruirana je i sanirana krajem 1999. pa je nakon dugog vremena »uvažena« volja konzervatora Marka Murata.

11

Nada Grujić. Metode istraživanja starih urbanih aglomeracija, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu*, 1-2/1972., str. 13.

Summary

Maja Nodari

Monument Conservation in Dubrovnik through the Centuries

The urban texture of Dubrovnik was, together with its environment as a part of its definition and particularly in the period of its growth and establishment, formed according to a plan, to the needs of economic currents of development, the given situation in terms of security and politics, and architectural and aesthetical conditions, taking into account the balance between possibilities and ambitions, as well as the code of behaviour, for the sake of common good. The act of building was performed in accordance with the social worldview and it represented, among other things, an act of cultural self-determination with respect to the present and the future. Evidence for this is found in a number of regulations from the Statute of Dubrovnik from 1272. Particularly from the 14th century onwards, one can observe legal action of the Rector and the Small Council linked to any building activity that was close to the communal street, that is, to public space. The transgressors were fined and illegally erected buildings were regarded as nonexistent. Such »space planning«, based on a firm and reliable vision, resulted in urbanistic harmony, not only of the city within the walls, but also of the entire territory that was regarded and regulated as belonging to it. With the fall of the Republic of Dubrovnik and the siege of the city, in the light of new circumstances, considerable devastation and degradation of urban textures took place. Parallel to this, one can observe the awakening

of the awareness of citizens about the heritage. Thus, the 19th century witnessed the establishment of conservation services in the framework of European tendencies. Activities of this type can be observed in Dubrovnik environment as well, especially after the fall of Austro-Hungarian Monarchy and the foundation of the »Office for Art and Monuments« in 1919, as a result of the efforts of conservation experts Marko Murat and Kosta Strajnić. A new chapter in the increased sensibility of public began after World War II and was marked by the foundation of an official conservation service, which was at that time under the supervision of Institute for Monument Conservation, Dalmatia, directed by academic scholar Cvito Fisković. It was the time of the first efforts in documentation, as well as conservation of monuments and collections. The circle of enthusiasts and experts for preservation of heritage became larger and this led to the reorganisation of the conservation service and the foundation of the Institute for Monument Conservation in Dubrovnik in 1960. The conservation expert and emeritus, Lukša Beritić, played a crucial role in this development. Together with a group of friends, Beritić founded the »Antiquarian Society of Dubrovnik« in 1952, proving therein that citizens both cared for their cultural heritage and were able to preserve it. Special contribution to research, evaluation, and protection of the dense net of monuments scattered around the territory of Dubrovnik was offered by art historian Milan Prelog, in the framework of local, national, and world heritage. Prelog established close links between Institute for Art History in Zagreb and the city of Dubrovnik and this cooperation led to the organisation of teams that formed a number of highly qualified experts. Today, cultural heritage on the territory of Dubrovnik is taken care of by Administrative Office for Protection of Cultural Heritage and Department for Monument Conservation in Dubrovnik (within Croatian Ministry of Culture). The Dubrovnik organisation of monument protection and its development is an important stage in reflection and practice of monument conservation and is incorporated in trends and conflicts of national and world conservation policy